

MEZIGENERAČNÍ KOMUNIKACE (SOUČASNÝ SLOVNÍK TEENAGERŮ)

Jana VESELÁ

Abstrakt: Článek je sondou do komunikace žáků 2.st. ZŠ v Brně-střed, která se realizovala na jaře roku 2008. Práce se zabývá vývojovými zvláštnostmi -náctiletých, mapuje jejich slovní zásobu. Porovnává odlišnosti užívaných výrazů spisovné češtiny od výrazů ve slovníku teenagerů; sleduje míru porozumění zjištěných odlišností u kontrolních skupin 50-ti letých, 60-ti letých, 70-ti letých. Snaží se analyzovat tvorbu novotvarů, hledá spojení mezi zájmovou sférou a slovníkem -náctiletých. Prozkoumává jazykovou tvořivost, plastičnost a pozoruhodnou expresivitu. Porovnává vazbu nových výrazů na prostředí školy, ve kterém byl výzkum proveden.

Klíčová slova: interakce komunikace, porozumění, sebepojetí, identifikace, konformismus, slovník, expresivita, tvořivost, teenageri, dichotomie formy (spisovnost-nespisovnost) dichotomie funkční

Škola je místem setkávání, jedná se o sociální prostředí limitované budovou a jejím okolím, lidmi a jejich vzájemnými vztahy, společnými aktivitami. Prostedí školy vytváří sociální situaci: určité objekty a vztahy mezi nimi tvoří vnitřně spjatý a relativně samostatný systém¹. Sociální situace se jako pojem začal používat proto, že zdůrazňuje dynamický a interakční charakter jedinců v sociálním prostoru. Interakce mezi lidmi předpokládá společnou činnost a vytváření mezilidských vztahů. Symbolickým výrazem interakce je komunikace

Komunikace je výpovědí o tom, jak člověk chápe, „vidí“, interpretuje sebe, jiné lidi a vztahy mezi nimi. Výpověď člověka je vždy subjektivní a vždy je zároveň jak sdělením druhému, tak i výpovědí o sobě.² Komunikace se uskutečňuje pomocí symbolů, obrázků, písma či mluveným slovem, gestem, akcí. Ve svém příspěvku jsem se zaměřila na verbální komunikaci teenagerů.

Období dospívání nemá jednoznačné hranice chronologické, projevuje se prudkým vývojem v biologické, fyziologické oblasti a z psychických funkcí v oblasti kognitivní. V první fázi dospívání se nerozvíjejí rovnoměrně „pokulhávají“ u osob-

¹ Rezáč J. Sociální psychologie Brno: Paido 1989, s. 20, ISBN 80-85931-48-6

² Rezáč J. Sociální psychologie Brno: Paido 1989, s. 107, ISBN 80-85931-48-6

nosti dospívajícího emočně sociální složky osobnosti. Teenager je schopen na jedné straně zpracovávat velké množství dat, ale není schopen je propojit do souvislostí či přihlédnout ke kontextu vzniku dat. Z tohoto důvodu se objevuje u dospívajících problém s jednoznačným úsudkem v určitých oblastech, neboť vstupní data jsou často pouze z jednoho často internetového zdroje. Vlastní závěr z nejasných premis dospívající tvrdě obhájí a není nakloněn diskusi. V charakterových vlastnostech převažuje „černobílé vidění reality“ a v percepci okolního světa i lidí se objevuje řada percepčních stereotypů. Snaha se odlišit od světa dospělých není nová a představuje zejména vnější manifestaci odlišnosti; tendenci se oblékat, tendenci mluvit jinak, chovat se odlišně, než stanovují normy.

Řeč teenagera je poznamenána velkým rozvojem aktivní slovní zásoby, ale i změnami funkčními v oblasti mluvidel. Vlastní slovník narůstá dnes vlivem zájmových činností a velkého množství podnětů z komerčního světa. V zájmových sférách oslovuje dospívající terminologie určitého oboru techniky, sportu, her, hudby. Nové pojmy dospívající přijímá do své běžně používané obecné češtiny, modifikuje je a ozvláštňuje svůj verbální projev. S rozvojem výuky cizích jazyků a s velkým útokem zahraničních firem na náš trh, s propagací zahraničních výrobků se prosazují do hovorové mluvy nejen teenagerů, ale i dospělých, řada počeštěných anglických i německých výrazů. Pro dospívající je to možnost k ozvláštňení, kterou ochotně a rychle přejímají, zvláště když zjistí, že většina rodičů a prarodičů jejich mluvě nerozumí. Vlastní verbální projev obohacují nejen o neobvyklé kombinace podstatných jmen a přídavnými jmény, ale i o zdůraznění v síle a intenzitě projevu.

Škola a vyučující se snaží v rámci kultivace osobnosti o osvojení a používání spisovné češtiny, což je v současné době téměř utopie. Na teenagery působí hromadné sdělovací prostředky, TV, rozhlasové stanice, ve kterých se spousta lidí velmi vzdaluje od norem spisovné češtiny, řada moderátorů a aktérů ve veřejných zprávách má špatnou výslovnost či logopedickou vadu. Tento proces, který nyní v rámci výzkumu sledujeme, není novým jevem ve vývoji českého jazyka či mezigenerační komunikace, je však o to rychlejší, čím rychleji se dnes šíří data po celé zemi.

Spisovný jazyk jako základní útvar národního jazyka je nositelem funkce národně reprezentační. Uvnitř národního jazyka vede trvalé napětí mezi spisovným jazykem a nespisovnými útvary k vytváření zjevné dichotomie. Nespisovnými útvary rozumíme tradiční teritoriální dialekt a obecný jazyk.

Dichotomie se týkala nejprve realizačního rozdílu mezi psanou a mluvenou řečí. Předěl byl velmi příkrý. Od 13. stol. se začala jasně projevat dichotomie, a to tehdy, když se domácím jazykem realizovala i psaná řeč. Pro dichotomii bylo příznačné rčení z antiky Psané slovo přetrvává a lidové rčení „Mluví jak mu zobák narostl“ a paradox „Mluví jako kniha“.

V druhé polovině 19. stol. s vývojem kulturních a politických poměrů bylo postupně demokratizováno školství a začaly vznikat i systémy mimoškolního vzdělávání dospělých a tak dichotomie spisovnosti – nespisovnosti mění svou funkční náplň, slouží k vyjadřování veřejnému proti soukromému, důvěrnému.

Dřívější funkce dichotomie se začíná vytrácet, objevují se nepřechodové oblasti mezi psanou a mluvenou řečí: matčiny vzkazy pro rodinu na útržku papíru, politické dokumenty, předpovědi počasí, úřední formuláře či mluva mladé generace.

V dorozumivacích oblastech pomezích z hlediska veřejnosti – intimnosti (rozhovorech, reportážích ...) je možné pozorovat preferenci obecného jazyka, profesní mluvy a slangu, což vyplývá z vyjadřování srostlého a pracovním prostředím.

S nespisovností je spjato vyjadřování improvizované, živelné. Týká se každodenních běžných záležitostí, probíhá mezi mluvčími sobě rovnými (postavením, věkem, pohlavím) nebo sobě rovnými v určité životní situaci.

S důslednou spisovností je spjato tzv. vyjadřování modelové, je-li třeba na adresáta působit esteticky, v odborném či jednacím stylu (zkoušky pomocí testů, vyplňování žádostí, hlášení, psaní životopisu, odborné, pracovní či osobní posudky, kódování údajů pro výpočetní techniku).

S komplikovanou dorozumivací situací souvisí souhra více komunikačních modelů, které se z části podporují, dílem potírají. Tak model důvěrnosti, citové angažovanosti, sounáležitosti přivádí i do veřejných projevů prvky profesní, slangové i teritoriálně podmíněné. V projevech publicistického stylu se uplatňuje mnohvrstevná modelovost. Odborný styl se přibližuje modelu racionálnosti a neosobnosti. Odborný styl popularizační zčásti přijal i záměr cílevědomosti adresátu projevu.³

Naše všední každodenní čeština je především jazyk mluvený, mluvený spontánně bez jakékoli přípravy se všemi znaky a vlastnostmi nepřipraveného vyjadřování. Ve spontánním projevu se mluvčí opravuje, mluví s přestávkami, věty nemají pevnou stavbu. Většina z nás užívá v běžném vyjadřování obecnou češtinu. Jsou tu rozdíly v hláskové podobě o-vo; í/ý-é; ve skladbě (jednodušší větná skladba, krátké věty, časté vsuvky). Pro obecnou češtinu jsou typické výrazy expresivní povahy (šine si to, zdrhnul). V současné době nevydržíme s hodnocením projevu na škále spisovnost – nespisovnost, důležitějším je kritérium kultivovanosti.⁴

V běžné řeči se v populaci setkáváme u jednotlivých věkových vrstev, u jednotlivých zájmových skupin, u jednotlivých profesních skupin se zvláštními pojmenováními nebo slovními spojeními, kterým nezavěšený člověk neporozumí. „Slang je soubor slov a slovních spojení vázaných na určité společenské prostředí. Název slang pochází z angličtiny, kde vznikl z koncovky *s*, pomocí které se tvoří přivlastňovací druhý pád a první slabiky slova *language* – jazyk.“⁵ Slang není zvláštní jazykový útvar jako třeba nářečí, nevyznačuje se zvláštnostmi mluvnickými, odlišnostmi hláskovými, tvarovými (jen připojování životné koncovky *-a* ve čtvrtém pádu některých neživotných podstatných jmen mužského rodu – *brát šmíra, dát si bacha, puč mi bura*. Ve slangu jde o celou frazeologii – *jezdil pořád někde v tabáku, myslel bys že má prošítej žaket, a najednou ti ve spurtu vopálí uši z háku*. Slang má i svá přirovnání *student slíznul kouli jako Brno*. Podobný výraz jako anglický výraz slang mají i slova žargon (z francouzštiny) a hantýrka (z němčiny). V okruhu slangu můžeme rozlišit dva typy: slangy profesionální a slangy zájmové. Mezi těmito dvěma typy jsou dosti značné rozdíly v charakteru jednotlivých výrazů.

V profesionálním slangu jde o prostředky dorozumění mezi pracovníky při pracovním procesu. Slangové výrazy vznikaly již dávno a mají výhodu v tom, že na rozdíl od několikaslovných termínů bývají jednoslovné.

³ Chloupek J. a kol. Stylistika češtiny, str. 21–27, SPN, Praha 1991. ISBN 80-04-23302-3

⁴ kol.bohemistů ČSAV FF UK. Čeština za školou, Praha: Panorama, 1979. ISBN 11-075-79

⁵ kol.bohemistů ČSAV FF UK. Čeština za školou, Praha: Panorama, 1979. ISBN 11-075-79

Zájmové slangy vyjadřují i postoj mluvčího: radost z výkonu, ze setkání, vztah k učitelí, k povinnostem, trestům. Zájmové slangy hromadí celé desítky pojmenování (synonyma pro známky ve škole); objevují se v nich i pojmenování vzniklá ze zkratek (univerbizace). Ve slangu se různě deformují obnovují i slova odvozená; využívá se slangových přípon, používají se slova souzvučná místo jasně – jasan, dochází k mechanickému krácení, vypouštějí se celé části slova (retka = cigaretka), druhá část slova. Dochází k přenášení významu slov a jejich užívání v běžné funkci na základě podobnosti *vyvolat tasit*. Některá metaforická pojmenování jsou ustálená jiná příležitostná. Podobnost může být funkční: *šerif* je ředitel školy, propustnost výhybek, splávek, kdy zabrala ryba, spínač rozsvěčující brzdná světla. V současné době je pramenem slovní zásoby slangu přejímání z cizích jazyků z němčiny, angličtiny, ale i jazyků exotických: *potlach* pochází z indiánštiny.

První fáze výzkumu

Aktuální slovník výzkumného vzorku jsem získala na jaře 2008 u žáků 8.+ 9. tř. ZŠ v Brně formou anonymního dotazníku u 160 respondentů (slovník přesahuje rozsahové možnosti článku, proto uvádím několik příkladů).

Př. alieni => důchodci

kyslíkáři => důchodci

Fucklaf => Václav (hip hop slang)

lítačka => průkazka MHD

čučet jako bacil do lékárny => něčemu se divit

webmasturbátor => správce webové sítě

vopruzák => dotěrný člověk

ucholapka => melodie, kterou nemůžete dostat z hlavy

u2 => tobě taky

o5 z5 => opět zpět

olbram => týpek, který se příliš často zubí

vošéfovat => ohlídat si něco

Šalingrad => Brno

fosils => prarodiče

PSko => play station

PSPčko => play station porttable

hůlkoplazi => důchodci

Slovník jsem podrobila formální analýze v jeho písemné podobě, ale nedalo se odhlédnout při sběru dat od aktuálního verbálního projevu dospívajících. Odlišný postoj k vážení slov je dán nevázaností společenskými normami, konvencemi. Odlišnost se projevuje ve zvukové stránce projevu, v tónu hlasu, v kadenci vět. Nápadným jevem je nedbalá výslovnost, vypouštění hlásek, polykání celých hláskových skupin, ale i prodlužování délek samohlásek. Typické pro vyjadřování dnešních teenagerů je stírání zvukové podoby věty, stírá se rozdíl mezi intonací vypovídající a tázací. Dalším častým jevem projevu teenagerů je nadsázka. Silný citový projev doprovází určité slovo a slouží jak k označení kladné tak záporné skutečnosti (*ten váll, ten kall..*). Přídavná

jména mohou označovat také kladné i záporné vlastnosti pojmu, vlastní význam přídavného jména ustupuje do pozadí a vyjadřuje se jen míra v kladném i záporném smyslu (*fantastický blbec, děsný, hrozivý, šílený*). Nadsázka v projevu teenagerů užívání citově zabarvených, společensky neúnosných slov tabuizovaných slov a nadávek vyvolává kritický postoj dospělých k dospívajícím. Teenageři však v rámci svého jednobarevného vidění reality světa vyjadřují svůj postoj bez zábran.

Slang dospívajících chápou dialektologové jako soubor určitých lexikálních prostředků vázaných na určitou věkovou skupinu, je to speciálně obměněný jazyk podmíněný věkově, generačně; nejedná se jednoznačně o zájmový či profesionální slang.

Porozumění slovníku

Druhou fází výzkumu bylo porozumění slovníku u různých věkových skupin. Dotazníkem získaný slovník teenagerů jsme předložili VŠ populaci v různých věkových rozmezích 40, 50, 60, 70 let. Zajímalo nás množství styčných bodů v pochopení textu, míra porozumění předloženým výrazům, které jsme vyhodnotili v %. Pro zajímavost jsem předložila výrazy i teenagerům.

Věk respondentů	Počet slov porozuměných z předloženého slovníku (385)	% porozumění
čtyřicetiletí	300 – 310	78 – 81 %
padesátiletí	250 – 280	65 – 73 %
šedesátiletí	100 – 120	26 – 31 %
sedmdesátiletí	10 – 25	3 – 7 %
teenageři	380 a více	99 %

Závěr

Na základě studia uvedené literatury a provedeného průzkumu na jaře 2008 jsem zjistila velký rozdíl v používání nespisovných výrazů – slangu dospívajících u současných teenagerů. Nedá se konstatovat, že jde o jev dříve nepoznaný, pouze můžeme konstatovat, že frekvence nespisovných výrazů je výrazně vyšší než u minulých generací. Výrazové prostředky jsou méně ovlivněny hantýrkou, více cizojazyčnými výrazy ze světa výpočetní techniky, informačních systémů a současně hudební produkce. Nově vnikající pojmy, které nejspíše zčásti opět z verbálního projevu další generace vymizí, jsou zajímavé svým vznikem (skladbou, odvozováním, přejímáním, asociacemi, zkracováním).

Cílem výzkumu bylo přiblížit se současné generaci teenagerů, pochopit a osvojit si pojmosloví, které generaci dospělých od teenagerů vzdaluje, které narušuje komunikaci mezi učitelem a žákem. Během realizace průzkumu se vynořila řada námětů k diskusi. Dospívající měli a mají svůj verbální styl, který je věkově spojuje a umožňuje jim vlastní vnitřní boj o autonomii.

Je tedy nezbytně nutné osvojovat si slovník teenagerů?

Obstojíme v roli pedagogů, když nebudeme vědět o čem se dospívající baví, čemu se smějí?

Máme se jako rodiče zabývat slovníkem svých dětí?
Má smysl vést dospívající děti a žáky ke spisovnému jazyku?

Souhrn

Článek je sondou do komunikace žáků 2. stupně ZŠ v Brně-střed, která se realizovala na jaře roku 2008. Práce se zabývá vývojovými zvláštnostmi -náctiletých, mapuje jejich slovní zásobu. Porovnává odlišnosti užívaných výrazů spisovné češtiny od výrazů ve slovníku teenagerů; sleduje míru porozumění zjištěných odlišností u kontrolních skupin padesátiletých, šedesátiletých, sedmdesátiletých. Snaží se analyzovat tvorbu novotvarů, hledá spojení mezi zájmovou sférou a slovníkem -náctiletých. Prozkoumává jazykovou tvořivost, plastičnost a pozoruhodnou expresivitu. Porovnává vazbu nových výrazů na prostředí školy, ve kterém byl výzkum proveden.

INTERGENERATIONAL COMMUNICATION (CONTEMPORARY VOCABULARY OF THE TEENAGERS)

Abstract: The article presents a probe carried out in 2008 in the elementary schools on pupils from the fifth class above. The study involves with developmental unusualnesses of the teenagers and maps their vocabulary. It compares the differences between used standard Czech language phrases and the expressions used by the teenagers; it follows the level of understanding of differences found in the control groups of 50, 60, and 70 years old people. It tries to analyze the creation of neologism; it looks for a connection between the area of interest and the vocabulary of the teenagers. It probes language creativity, vividness and remarkable expressivity. It compares a relation of new expressions on the school environment where the survey was carried out.

Keywords: communication interaction, understanding, self-conception, identification, conformism, vocabulary, expressivity, creativity, teenagers, form dichotomy (standard level vs. non-standard level), Functional dichotomy